

ХОРИЖИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ЖАЛБ ҚИЛИШ МЕХАНИЗМИ

Наврўзов Икром Абдуллаевич

катта ўқитувчи

баҳолаш иши ва инвестициялар кафедраси

Тошкент молия институти

E-mail: inavruzov81@gmail.com

ORCID: 0009-0009-5613-559X

Аннотация

Мақолада тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг иқтисодий моҳияти, мамлакат иқтисодиёти ривожланишида хорижий инвестицияларнинг ўрни ва аҳамияти, уларни давлат томонидан тартибга солиш механизмларини такомиллаштириш масалалари ўрганилган, мавжуд муаммолар таҳлил қилинган, уларнинг ечимлари берилган, бу борада хулоса, таклиф ва тавсиялар шакллантирилган.

Калит сўзлар: инвестицион жозибадорлик, инвестицион риск, инвестиция салоҳияти, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар, инвестицион муҳит, инвестиция сиёсати, иқтисодий хавфсизлик.

МЕХАНИЗМ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ

Наврузов Икром Абдуллаевич

старший преподаватель

кафедра оценочного дела и инвестиций

Ташкентский финансовый институт

E-mail: inavruzov81@gmail.com

ORCID: 0009-0009-5613-559X

Аннотация

В статье рассмотрены экономическая природа и содержание прямых иностранных инвестиций, роль и значение прямых иностранных инвестиций в развитии экономики страны, исследовано совершенствование механизмов государственного регулирования прямых иностранных инвестиций, изучены существующие проблемы, сформулированы выводы, предложения и рекомендации.

Ключевые слова: инвестиционная привлекательность,

инвестиционный риск, инвестиционный потенциал, прямые иностранные инвестиции, инвестиционная среда, инвестиционная политика, экономическая безопасность.

ATTRACTION MECHANISM FOREIGN INVESTMENT

Navruzov Ikrom Abdullaevich

*Senior Lecturer at
Tashkent Institute of Finance
E-mail: inavruzov81@gmail.com
ORCID: 0009-0009-5613-559X*

Abstract

The article examines the economic nature and content of foreign direct investment, the role and importance of foreign direct investment in the development of the country's economy, studies the improvement of the mechanisms of state regulation of foreign direct investment, studies existing problems, and formulates conclusions, proposals and recommendations.

Keywords: investment attractiveness, investment risk, investment potential, foreign direct investment, investment environment, investment policy, economic security.

Кириш

Жаҳонда глобаллашув ва халқаро иқтисодий интеграциялашувнинг кучайиши натижасида мамлакатлар ўртасида халқаро капитал ҳаракати тезлашиб бормоқда. Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар мамлакат иқтисодиётини ривожлантиришда энг асосий омиллардан ҳисобланади. Манбаларнинг маълумотларига қараганда «Жаҳонда тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар 2022 йилда 12 фоизга камайиб 1,3 триллион АҚШ долларини ташкил этди» [11].

Мамлакатимиз иқтисодиётининг инвестицион жозибадорлигини ошириш, мавжуд инвестицион салоҳиятдан самарали фойдаланиш тизимини такомиллаштиришга йўналтирилган Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги «Республика иқтисодиётига тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилиш механизмларини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-4300-сонли Қарорида қатор чора-тадбирларга алоҳида эътибор қаратилган бўлиб, бу борада республика иқтисодиётига тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилиш фаолияти самарадорлигини ошириш, хорижий инвесторларни

мамлакатимиз имкониятлари ва салоҳияти тўғрисида хабардор қилиш билан боғлиқ вазифаларга устуворлик берилган [2].

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда миллий иқтисодиётга тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилиш ва улардан самарали фойдаланиш йўллари шакллантиришда инвестиция салоҳияти, инвестицион риск даражаси, инвестицияларни жалб этишнинг ҳудудий рақобат афзалликларида устуворликка эришишда давлат ва бозор механизмлари мувофиқлигини таъминлашга йўналтирилган тадқиқотларни амалга ошириш долзарб аҳамият касб этишидан далолат беради.

Олиб борилган тадқиқотларда тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб этишнинг турли воситаларидан фойдаланиш масалалари кенг ёритиб берилган. Жумладан, инвестицияларни жалб этишнинг венчурли, концессия ҳамда франчайзинг усуллари алоҳида эътибор қаратилган. Аммо тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни давлат томонидан тартибга солиш механизмларини такомиллаштириш масалалари илмий тадқиқотларда кам ўрганилган.

Адабиётлар шарҳи

Р. Вернон Халқаро товар ишлаб чиқариш назариясида тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ва халқаро савдо ўртасидаги муносабат, товарнинг ҳаёт цикли каби муаммоларга эътиборни қаратади [3]. Ушбу назарияда муаллиф халқаро савдо, ишлаб чиқариш ва бутун тармоқларнинг кўчиш сабаблари каби халқаро иқтисодий муносабатлар элементларини маркетинг назарияси (товарнинг ҳаёт цикли эгри чизиғи) билан бирлаштиради. Трансмиллий компаниялар ва суёт рақобат назарияси доирасида эса канадалик иқтисодчи Стивен Хаймер ўз тадқиқотларида трансмиллий компаниялар (ТМК) рақобатдошлиги ва уларнинг халқаро фаолиятини таҳлил қилган [4]. Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ва миллатларнинг рақобат устунликлари назариясида М. Портер тўғридан-тўғри хорижий инвестиция қабул қилувчи мамлакатлар рақобатдошлигини таҳлил қилиб тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ва рақобатдошлик ўртасидаги боғланишни ўрганган [5].

Шунингдек бу борадаги мавжуд муаммоларнинг ўзига хос илмий ва амалий жиҳатлари республикамизнинг бир қанча иқтисодчи олимлари, жумладан, А. Вахобов, Н. Обломуродов, А. Бекмурадов, А. Азизов, А. Сотволдиев ва бошқалар томонидан тадқиқ этилган.

Б.А. Вахобов тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни “...
“Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali **3-son** **2023-yil** **253**

инвесторга иқтисодий фаолият устидан таъсирчан назорат этиш, фирманинг камида 10 фоизи улушига ёки акциядорлар капиталига эгалик қилишга имкон берадиган инвестициялардир” деб таърифлайди [6].

Н.Н. Обломуродов илмий тадқиқот изланишларида тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб этиш тизимини такомиллаштиришнинг макроиқтисодий омиллари ўрганилган бўлиб, инвестицияларни жалб этиш тизимини такомиллаштиришда инвестицион жозибадорлик ва инвестицион фаолликнинг ўрни юқори даражада ўрин эгаллаши қайд этилади [7].

А.Ш. Бекмуродовнинг фикрича, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар инвесторга корхонани назорат қилиш ҳуқуқини берувчи капитални тўғридан-тўғри экспорт қилишга имкон беради ва корхона асосий бош компаниянинг хорижий шўба корхонасига айланади [8].

А.Б. Сотволдиев тўғридан-тўғри инвестициялар ҳудудларни барқарор ривожлантиришда муҳим омил бўлиб, у кенгайтирилган такрор ишлаб чиқариш асосини ташкил этган ҳолда, ҳудудда етарли инвестицияларнинг сарфланиши, ишлаб чиқаришнинг жадал ривожланиши учун шарт-шароит яратади, деган фикрни олға суради [10].

Ўзбекистон Республикасининг «Инвестиция ва инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Қонунига кўра, тўғридан-тўғри чет эл инвестициялари – чет эллик инвесторнинг ҳукумат кафолатларисиз, риск шароитида ўз маблағлари ёки қарз маблағлари ҳисобидан киритилган инвестициядир» [1] деб таъриф берилган.

Таҳлил ва натижалар

Тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг иқтисодий моҳиятини ўзида мужассам этувчи назарий қараш ва амалий ёндошувларни қиёсий таҳлил қилиш натижасида хорижий инвестицияларни таърифловчи қуйидаги белгиларига тўхталиб ўтиш мумкин: реципиент мамлакатдаги корхонага сармоя киритиш билан инвесторнинг барқарор таъсир қилиш имкониятига эга бўлиши тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг биринчи муҳим белгисидир; тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар иқтисодиётнинг реал секторини ривожлантиришга йўналтирилади, бу эса ишлаб чиқариш хусусиятини белгиловчи унинг иккинчи муҳим белгиси; корхонани бошқаришда иштирок этиш ва унинг фаолиятини бошқариш имкониятига эга бўлиши; инвестициянинг юқори қийматлилиги ва риск даражасининг юқорилилиги; инвестициянинг чет эл бозорларини эгаллашга йўналтирилганлиги; инвестициянинг чет эл ресурсларини ўзлаштиришга

йўналтирилганлиги ва инвестициянинг узок муддатлигидир.

Мамлакатга тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилишнинг потенциал ижобий таъсири қуйидагилардан иборат бўлиши мумкин:

- мамлакат иқтисодий ўсишига ёрдам беради, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар кўпроқ самарали бўлади;

- бирламчи инвестиция фаолиятидан олинган даромадларни инвестиция қабул қилувчи мамлакатга қайта инвестиция қилиш;

- янги корхоналар ташкил этилади, бу эса маҳаллий аҳолидан янги ишчи кучини жалб қилишга олиб келади;

- маҳаллий аҳолининг билим даражасини оширади, малакали кадрлар тайёрлашда имконлар яратади ва бошқарув қобилиятини ривожлантиради;

- ишлаб чиқаришни ташкил этишда энг янги технологиялар, техникалар ва илғор тажрибалардан фойдаланиш имкониятини беради;

- миллий бозорда рақобатни рағбатлантиради ҳамда товарлар ва хизматлар нархини пасайтиришга хизмат қилади;

- рецепиент мамлакат иқтисодиётининг тармоқ ва ҳудудий тузилмасига ижобий таъсир кўрсатади;

- солиқлар ва хорижий компаниялардан экология учун тўловлар ва бошқа мажбурий тўловлар ҳисобига қўшимча бюджет даромадлари жалб қилинади.

Аксарият ҳолларда тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг мамлакат иқтисодиётига сифат ва миқдор жиҳатидан ижобий таъсири инвестиция қабул қилувчи мамлакатда қанчалик даражада қулай инвестиция муҳитининг яратилганлиги ва давлат томонидан тартибга солишнинг таъсирчан чора-тадбирлари билан белгиланади.

Замонавий шароитда тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни тартибга солиш сиёсатининг турли давлатларда турличалиги ва миллий ўзига хос хусусиятларига қарамай, унинг асосий мақсади керакли ҳажмдаги инвестицияларни жалб қилиш, улардан сифатли ва самарали фойдаланишдадир. Сўнгги йиллардаги асосий ўзгаришлар бу ривожланган ва ривожланаётган мамлакатларда тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни расмий тартибга солишдан иборат иборат бўлган. Тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилиш сиёсатини либераллаштириш хориж капитали учун илгари кириш имкони бўлмаган соҳа ва ҳудудларни очиш, тартибларни соддалаштириш, имтиёзларни кенгайтириш, солиқларни камайтириш ва хорижий инвесторлар учун шаффофликни ошириш бўлиб ҳисобланади.

Тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб этиш бўйича давлат сиёсати чора-тадбирлари жуда хилма-хил бўлиб, мамлакатга тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар оқимини рағбатлантиришнинг энг муҳим воситаларининг қисқача тавсифи 1-жадвалда берилган.

1-жадвал.

Миллий иқтисодиётга хорижий инвестициялар оқимини рағбатлантиришнинг бевосита чора-тадбирлари*

Тўғридан-тўғри инвестициялар оқимини рағбатлантириш чора-тадбирлари	Чора-тадбирлар тавсифи	Чора-тадбирлар шакли
Махсус иқтисодий зоналар ташкил қилиш	Иқтисодий зоналарда қулай техник ва саноат инфратузилмаси ва имтиёзли режим ташкил қилиш (солиқ, божхона)	Ташкилий
Солиқлар асосида тартибга солиш	Давлат устуворликлари билан боғлиқ фаолият учун имтиёзлар, солиқдан таътиллар (экспорт, илм-фан ютуқлари)	Фискал
Инвесторлар учун маълумотлар базасини яратиш	Инвестиция лойиҳалари тақдимотларини ўтказиш, тўпламларни тақдим этиш, инвестиция қабул қилувчи мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий аҳволи тўғрисидаги ҳисоботлар ва бошқалар.	Ташкилий
Тўғридан-тўғри хорижий инвесторлар иштирокида молиялаштирилувчи лойиҳалар	Лизинг орқали молиялаштириш, йирик саноат ва инфратузилма лойиҳаларини амалга ошириш учун банк консорциумларини ташкил этиш, ички капитал бозорида акциялар ва облигациялар чиқариш, венчур капитал, ташқи кредитлар ва бошқалар орқали молиялаштириш.	Молиявий
Инвестиция лойиҳаларида давлат иштироки	Субсидиялаш, кредитлаш, имтиёзли шартларда давлат суғуртаси, бюджетдан маблағлар ажратиш.	Молиявий

*Муаллиф ишланмаси.

Тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни давлат томонидан бошқариш механизмларининг умумий жиҳатларини аниқлаб олишда АҚШ, Япония, Хитой, шунингдек Марказий ва Жануби-Шарқий Европа, Лотин Америкаси мамлакатларининг услубий ва амалий кўрсатмалари мамлакатимиз амалиётида бундай механизмларни ишлаб чиқишда қўл келади

Бу механизмлар асосида шаффоф институтционал ва меъёрий муҳитни ривожлантириш зарур; саноатнинг базавий тармоқларини, ҳудудий ишлаб чиқариш кластерларини ривожлантириш ва миллий молия-инвестиция институтларини яратиш; истиқболли миллий манфаатларни ҳимоя қилган ҳолда жаҳон иқтисодий муносабатлари тизимига интеграциялашув таъминланиши керак.

Чет эл инвестициялари оқимини бошқариш бўйича жаҳон тажрибасини таҳлил қилиш асосида муаллифнинг фикрича, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни давлат томонидан тартибга солиш механизмини шакллантириш ва амалга оширишда стратегик йўналишдаги аниқлик, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни тартибга солиш сиёсатидаги ўзгаришлар даражаси ва танловни назорат қилиш, мослашувчанлик, мувозанатли тузилмани сақлаш, башорат қилиш, хавфсизлик масалаларига риоя қилиш лозим.

Хулоса

Олиб борилган илмий тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, иқтисодиётни фаол ривожлантиришда тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб этиш муҳим омиллардан биридир. Шунингдек эркин иқтисодий ҳудудлар орқали миллий иқтисодиётга хорижий инвестицияларни жалб этиш ва уларнинг самарадорлигини ошириб бориш хорижий инвестициялар билан ишлаш борасида асосий воситалардан бирига айланиб бормоқда.

Хорижий инвестициялар Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётида таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, тайёр маҳсулот ишлаб чиқариш кўламини кенгайтириш, экспорт ҳажмини оширишга имкон яратаётганлигига амин бўлиш мумкин. Ривожланган мамлакатлар орасида чет эл инвестицияларини ўз миллий иқтисодиётига жалб этишнинг рақобат шакли йилдан-йилга кучайиб бормоқда. Шу боис чет эллик инвесторларга яратилган қулайлик қайси давлатда устун даражада бўлса, яъни фойда олиш эҳтимоли каттароқ бўлса, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни давлат томонидан тартибга солиш механизмлари такомиллаштирилса, табиийки, уларнинг айнан ўша давлат иқтисодиётига сармоя киритишга қизиқиши ортади.

Ўзбекистон амалиётида хорижий инвестицияларни давлат томонидан тартибга солишнинг самарали механизмларини қўллаш бўйича қуйидаги таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилди:

- Ўзбекистон иқтисодиётини эволюцион йўлда ривожлантиришга

асосланган тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар стратегиясини шакллантириш (инновацион ютуқлар);

- бир вақтнинг ўзида самарали институционал асосни шакллантириш, ишбилармонлик муҳитини ривожлантириш ҳамда хорижий инвесторлар учун қонун ҳужжатларида назарда тутилган аниқ имтиёзлар ва кафолатлар тизимини ишлаб чиқиш билан бир вақтда имтиёзли тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар режимини миллий режимга босқичма-босқич алмаштириш стратегиясини ишлаб чиқиш;

- иқтисодиётга маънавий эскирган ёки сифатсиз технологияларни импорт қилишни таъқиқлаш, хорижий трансмиллий корпорациялар томонидан илмий ва тадқиқот ишларини яратишни рағбатлантириш;

- тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни тартибга солишда маъмурий тўсиқларни қисқартириш, масалан, лицензиялаш тартиб-таомилининг шаффофлигини ошириш, янги чора-тадбирларни кўришдан олдин хорижий тадбиркорлар билан давлат маслаҳатлашувлари тизимини ишлаб чиқиш;

- ривожланишни ҳисобга олган ҳолда, ҳудудларнинг ресурс салоҳиятидан фойдаланишга эътибор қаратиш орқали тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилиш бўйича минтақавий сиёсатни такомиллаштириш. Инфратузилма ва институционал комплексни шакллантириш, минтақавий инвестицияларни ривожлантириш дастурларини яратиш, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилиш бўйича минтақавий рақобат ва маркетинг стратегиясини тизимлаштириш, ривожланишдаги процессуал ва институционал чекловларни бартараф этиш, эркин иқтисодий зоналар концепцияларини илғор жаҳон амалиётини мослаштириш;

- билим талаб қиладиган тўғридан-тўғри инвестициялар ролини ошириш, энг истикболли йўналишларга янги технологияларнинг кириб келишини тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар орқали рағбатлантириш, тўғридан-тўғри инвестициялардан фойдаланган ҳолда юқори технологиялар асосида саноатни модернизация қилиш давлат дастурини ишлаб чиқиш, солиқ имтиёзларини самарали қўллаш, маҳаллий ҳамда хорижий ишлаб чиқарувчиларни қўллаб-қувватлаш ва бошқалар.

Ривожланган мамлакатларнинг тажрибаси, босиб ўтган йўли, иқтисодий ривожланишни таъминлаш йўлида мамлакатнинг инвестицион муҳитни соғломлаштириш борасида қабул қилган қонунлари, ишлаб чиққан қарорларини ўрганиш, инвестициялари кенгроқ жалб этиш бўйича ишлаб

чиққан усул ва услубларининг керакли жиҳатларини Ўзбекистон шароитига татбиқ этиш муҳим масалалардан ҳисобланади. Зеро, тўпланган тажрибаларни мамлакатнинг ўзига хос хусусиятларини инобатга олган ҳолда татбиқ этилиши, рискларни пасайтиришга, мавҳумликни олди олинишига, юқори самарадорликнинг таъмин этилишига имкон беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг “Инвестициялар ва инвестиция фаолияти тўғрисида”ги 2019 йил 25 декабрдаги ЎРҚ-598-сон Қонуни. – <https://lex.uz/docs/4664142>
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Республика иқтисодиётига тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилиш механизмларини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2019 йил 29 апрелдаги ПҚ-4300-сонли Қарори. – <https://lex.uz/docs/4312752>
3. Vernon R. International investment and international trade in the product cycle // Quarterly Journal of Economics. 016. № 80. P. 190-207.
4. Stephen Hymer. The Multinational Firm and Multinational Corporate Capital. – https://www.researchgate.net/publication/267547912_
5. Портер М. Международная конкуренция. – М.: Альпина Паблишер, 2019. – 947 с.
6. А.Б. Вахобов. Хорижий инвестициялар: ўқув қўлланма.– Тошкент: Молия, 2010.
7. Обломуродов Н.Н. Тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилишнинг назарий асослари ва устувор йўналишлари: монография. – Т.: Фан ва технология, 2009. – 108 б.
8. А.Ш. Бекмуродов ва бошқ. Хорижий инвестициялар: ўқув қўлланма. – Тошкент: ТДИУ, 2011. – 196 б.
9. А.С. Азизов. Тўғридан тўғри хорижий инвестициялар жалб қилишда молиявий-иқтисодий ва мамлакат хатарларини камайтириш. Иқт. фан. бўйича фалс. докт. (PhD) дисс. автореферати. – Тошкент: 2021. – 11 б.
10. Б. Сотволдиев Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида тўғридан-тўғри инвестициялар кўламини ошириш йўллари (Андижон вилояти мисолида). Иқт. фан. бўйича фалс. докт. (PhD) дисс. автореферати. – Тошкент: 2019. – 10 б.
11. <https://unctad.org/system/files/official>